

KONFERENCJA „DOŚWIADCZENIE SACRUM W RÓŻNYCH KULTURACH I CYWILIZACJACH W KONTEKŚCIE PROCESÓW SEKULARYZACJI”

UNIwersytet Gdański, 19 LISTOPADA

KSIĘGA ABSTRAKTÓW

KS. DR HAB. PROF. UWM STEFAN EWERTOWSKI

(Olsztyn, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Katedra Prawa Kanonicznego i Filozofii)

Potoczne a teologiczne rozumienie *sacrum*

W powszechnej kulturze funkcjonuje podział świata na *sacrum* i *profanum*. Takie podejście wzięło się z socjologicznych prób opisu przeżyć, doświadczeń i postaw religijnych. Zagadnieniem tym zajmowali się teoretycy: F.E. D. Schleiermacher, R. Otto, E. Durkheim, M. Scheler, J. Wach, M. Eliade. Rzeczywiście, w wielu przypadkach ludzie tak przeżywają świat i siebie, że wprowadzają kategorie, które nie zawsze mają uzasadnienie w pewnych źródłach wiary religijnej oraz refleksji teologicznej. Jest to swoista praktyczna "mystyfikacja", ale ułatwia społeczny dyskurs oraz funkcjonowanie. Takie zjawisko dualizmu kulturowego wymaga opisu, bowiem, zasadne jest pytanie, co ludzie pragną wyrazić używając pojęcia *sacrum* lub *profanum*? Jakie jest stanowisko teologii chrześcijańskiej?

"Świętość", "święte" wyznaczały krąg swoistego "tabu", a jednocześnie, pojęcia ulegają dewaluacji. Z drugiej strony świat wielu ludziom wydaje się być "płaski", pozbawiony jakichkolwiek wyjątkowych punktów odniesienia. Można pytać, czy istotą religii jest podmiotowe doświadczenie "świętości"? Czy jakaś forma objawienia, ujawnia pośrednie lub bezpośrednie fenomeny "boskości", "świętości"?

Do czego więc odnosi się pojęcie *sacrum*? Istnieje kategoria, próbująca określić, to co "swoiste", "nieredukowalne". W religii objawionej kategoria "sacrum" - "święty", zwykle zarezerwowana jest dla Boga. Świętość Boga jest też w systemach religijnych normą sfery moralnej. W teologicznym ujęciu każdy przymiot Boga jest równocześnie jego istotą. Jednocześnie kategoria świętości, w praktyce odnoszona jest do różnych osób, miejsc, czasów lub rzeczy. W ten sposób, różne aspekty związane z kategorią *sacrum* ukazują problemy ontologiczne ale i semiotyczne oraz pragmatyczne.

KS. DR ŁUKASZ LEONKIEWICZ

(Uniwersytet Warszawski, Instytut Filozofii)

Przebóstwienie człowieka a sakralizacja rzeczywistości w Bizancjum. Rola i wpływ mistycznej tradycji kościoła prawosławnego na współczesną świadomość prawosławną

W teologii bizantyjskiej „sacrum” miało relacyjny charakter. Sacrum było tym, co jest pomiędzy Bogiem a człowiekiem, było relacją Boga i człowieka, która swój dogmatyczny wyraz otrzymała w XIV w. podczas tzw. „sporów hezychastycznych”. Intuicja ta obecna była w teologii bizantyjskiej już od IV w., kiedy to zaczęła się rozwijać teologia ascetyczna. Bóg postrzegany był zawsze jako otwarty i obecny w świecie, a nie jako byt zamknięty w sobie, oddalony od świata i niedoświadczalny. Człowiek zaś zawsze przedstawiany był jako byt spełniający się w relacji z Bogiem. Sacrum było energiczną, żywą więzią człowieka i Boga. Sacrum to Bóg objawiający się i doświadczany przez człowieka. Więzy ta miała zawsze charakter osobowy. Nigdy nie mogła być więzią Boga i wspólnoty, a gdy tylko taką próbowano ją uczynić, nagle traciła swój mistyczny

charakter i stawiała się czymś zewnętrznym wobec życia duchowego jednostki. Zrozumienie mistycznej tradycji Kościoła pozwala dostrzec wszelkie możliwe wady sakralizacji rzeczywistości, spośród których największą jest chyba ta, iż rzeczom w świecie nie pozwala się być w pełni i narzuca się im interpretację, maskującą prawdziwe ich bycie.

DR HAB. PROF. UWM SELIM CHASBIJEWICZ

(Olsztyn, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Instytut Nauk Politycznych, Komitet Nauk Orientalistycznych PAN)

Mistyczna religijność polskich Tatarów

Polscy Tatarzy przez wieki przebywający na terytorium Rzeczypospolitej wykształcili swoiste mistyczne formy przeżywania sacrum i manifestacji religijności. Łączyły one tradycje sufizmu - nurtu mistycznego w islamie oraz tradycji jeszcze z okresu przedislamskiego, szamańskiego. Dodatkowo religijność i duchowość polsko-litewskich Tatarów przeżywana była w chrześcijańskim otoczeniu, którego obrzędowość także wywarła pewien wpływ na formę tatarskiej religijności. Wyrazem tego były obrzędy, kult świętych mogił, wiara w substancjalność wypowiedzianej modlitwy, rytuały przejścia, itd. Tatarzy w XVII i XVIII oraz XIX stuleciu zajmowali się także magią islamską. Religijność polskich i litewskich Tatarów była także opisywana przez różne relacje i źródła kronikarskie.

**KAROL KOŁODZIEJ, KANTOR NIEZALEŻNEJ GMINY WYZNANIA
MOJŻESZOWEGO RP
(Gdańsk)**

Sacrum i profanum. Analiza porównawcza współczesnych nurtów judaizmu

Wczesny judaizm dzieli się na trzy zasadnicze nurty, tj. ortodoksyjny, reformowany oraz nurt stanowiący swego rodzaju pomost między tymi dwoma – judaizm konserwatywny. Wewnątrz tych trzech nurtów funkcjonują pomniejsze grupy. Zasadniczym celem wystąpienia jest wykazanie różnic w interpretacji żydowskiego prawa religijnego od ultraortodoksji do grup propagujących ateizm.

**KS. DR KAROL NIEDOBA
(Warszawa, Chrześcijańska Akademia Teologiczna)**

Doświadczenie *sacrum* w trynitarnej myśli Jürgena Moltmanna

Doświadczenie *sacrum* w teologii ks. Marcina Lutra następuje w przestrzeni w medytacji, w pokusie (Anfechtung) i w modlitwie. Są to klucze do zaufania Bogu i jego doświadczenia. Z teologii ks. Marcina Lutra czerpał współczesny teolog, Jüregn Moltmann, który od lat 70' precyzuje swoją myśl trynitarną. Tam doświadczenie Boga stara się ująć w świeży, trynitarne sposób. Efektem jego pracy jest wydana w 1980 r. *Trinität und Reich Gottes. Zur Gotteslehre*. W książce systematyczny przedstawia własną myśl trynitarną. Rozwinięcie podstawowych założeń przedstawia w kolejnych swoich publikacjach. Wyjątkowym wkładem teologa w naukę o Trójcy Świętej jest mowa o doksologicznej Trójcy, która zakłada egzystencjalne doświadczenie Boga. Teologia doksologiczna jest dla J. Moltmanna odpowiedzią na starokościelne rozróżnienie na teologię (dotyczącą immanentnego Boga) a ekonomię Bożą. Teolog pragnie przezwyciężyć owo rozróżnienie poprzez teologię doksologiczną, która będąc w istocie *Sitz im Leben* dla immanentnej Trójcy, włącza również i ekonomiczną Trójcę. Tak ujęta doksologia teologia pozwala na

doświadczenie *sacrum*.

GRZEGORZ LEWICKI
(Klub Jagielloński)

Rola *sacrum* i religii w teorii cywilizacji Arnolda Toynbee'go. Próba zastosowania teorii do prognostyki religijnej w Unii Europejskiej.

Referat przedstawi krótki szkic teorii cywilizacji Arnolda Toynbee'go ze szczególnym uwzględnieniem religii jako „poczwarki” przechowującej wartości cywilizacyjne. Po nakreśleniu teorii zostanie przedstawiona główna oś krytyki teorii Toynbee'go z perspektywy czysto akademickiej (Pitirim Sorokin i inni) oraz zakorzenionej religijnie (chrześcijańskiej, żydowskiej i muzułmańskiej). Następnie *per analogiam* podejmę próbę nałożenia teorii Toynbee'go na współczesną Europę, identyfikując w jej obrębie komponenty modelu cywilizacyjnego m.in. „państwo uniwersalne” oraz „wewnętrzny proletariatus”. Pozwoli to na rozważenie żywotności modelu brytyjskiego historiozofa i postawienie prognoz na temat przyszłości Europy w pełni zgodnych z duchem jego myśli.

DR INŻ. ZBYSZEK DYMARSKI
(Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych)

Europa Leszka Kołakowskiego

„Leszek Kołakowski był filozofem europejskim.”

Nie tylko dlatego, że żył i pracował w Europie, ale i dlatego, że jego myślenie wyrasta z tradycji europejskiej i jej specyfikę stara się uchwycić.

Kołakowski pyta, czym jest Europa, jakie są jej korzenie i początki. Zastanawia się, co stanowi o jej specyfice i wyjątkowości na tle innych – wielkich i małych, krótko i długotrwałych – cywilizacji.

Odpowiedzi na te pytania nie są proste. Kołakowski świadom jest tych komplikacji i daje tego świadectwo w książkach. Ale gdyby starać się wyłowić te najistotniejsze wyznaczniki europejskości, to trzeba byłoby wskazać na twórczy związek zespołu idei i postaw, które nazywa on duchem chrześcijaństwa i duchem oświecenia.

DR MICHAŁ GRABAN
(Gdynia)

Chrześcijańskie koncepcje historiozoficzne w kontekście procesów sekularyzacji

Celem referatu będzie wykazanie, iż procesy sekularyzacji społecznej, które dokonują się w naszym kręgu kulturowym praktycznie od zmięchczenia średniowiecza sprzężone są z założeniami chrześcijańskiej historiozofii, która sens dziejów interpretuje przez pryzmat biblij, czyli losów państwa hebrajskiego, Chrystusowego zmartwychwstania i dziejów po nim następujących, a zmierzających w kierunku końca świata. Świadczy o tym ewolucja ruchów religijnych, zarówno tych, które wykluczone z łona Kościoła Katolickiego, jak i tych, które pozostawały w jego obrębie, poglądów mistyków religijnych i filozofów świeckich. Ważną rolę odegra wykazanie związku powyższej zależności z poglądami Joachima z Fiore oraz filozofów nowożytnych, w poglądach których odpowiedzialność za porządek moralny przechodzi od sił zewnętrznych do jednostkowych, w ramach których jednostka ludzka stopniowo traci swoje transcendentne umocowanie; odżywa natomiast wiara w postęp osiągnięty w życiu doczesnym.

MGR MICHAŁ J. CZARNECKI
(Toruń)

Sacrum – nauka o polityce – nowożytność. Spojrzenie Erica Voegelina

W niniejszym wystąpieniu przedstawię kondycję nauki o polityce w nowożytności w świetle problematyki *sacrum* w kontekście filozofii politycznej Erica Voegelina. W analizach autora *Nowej nauki polityki*, nowożytny etap historii Zachodu to starcie cywilizacji śródziemnomorskiej i cywilizacji atlantyckiej, czyli dwóch odmiennych tradycji duchowo-politycznych. Z kolei tę myśl Voegelina proponuję rozwinąć w następującą tezę: obie wskazane przed chwilą tradycje tworzą dwa odmienne modele nauki o polityce: naukę o polityce jako naukę o porządku (cywilizacja śródziemnomorska) oraz naukę o polityce jako naukę o systemie (cywilizacja atlantycka). Zarysowana przeze mnie opozycja porządku i systemu pozwala zaś właściwie odczytać tezę Voegelina o nowożytności jako epoce „immanentyzacji eschatonu”.

PROF. UG DR HAB. ROMUALD PIEKARSKI
(Uniwersytet Gdański, Instytut Filozofii Socjologii i Dziennikarstwa)

Znaczenie doświadczenia *sacrum* w filozofii cywilizacji F. Konecznego, A. Toynbee’go i E. Voegelina

Doświadczenie *sacrum* występuje we wszystkich znanych nam cywilizacjach. Pociąga ono za sobą zrytualizowane akty kultu. *Sacrum* występuje nie tylko w monoteizmie czy wierze w Boga osobowego, lecz także w cywilizacjach Dalekiego Wschodu, gdzie czci się bezosobowe Tao, naśladuje Buddę bądź celebrowa wielobóstwo. Pomimo trwającego od stuleci procesu sekularyzacji, w poważniejszych teoriach cywilizacji doświadczeniu *sacrum* nadaje się kluczowe znaczenie. Jest tak u Malinowskiego, Konecznego, Toynbee’go i Voegelina. W moim wystąpieniu skupiam uwagę na porównaniu zbieżności i różnic w ujmowaniu *sacrum* przez wybranych teoretyków cywilizacji. Mniej miejsca zajmą mi procesy sekularyzacyjne, skądinąd warte specjalnej uwagi. Niemniej właśnie w takim dynamicznym kontraście: odnawiania się mocy *sacrum* w zderzeniu z jego elementami zastępczymi (np. w idolatrycznym kulcie państwa czy człowieka) widoczny się staje dramat wyzwań, przed jakimi wciąż stajemy.

DR TOMASZ KĄKOL
(Uniwersytet Gdański, Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, Zakład Metafizyki, Filozofii Religii i Filozofii Współczesnej)

Doświadczenie religijne Mahometa a chrześcijaństwo.

W referacie chciałbym wpierw opisać najważniejsze elementy religijnego doświadczenia Muhammada, które zostały zwerbalizowane i utrwalone w *Koranie*. Treść tego doświadczenia jest w dużej mierze wspólna z treścią doświadczenia religijnego specyficznego dla judaizmu i chrześcijaństwa. To, co jako pierwsze uderza nieuprzedzonego czytelnika *Koranu*, opisy "znaków Boga", którymi przeniknięte są niebiosy i ziemia, oraz wyjątkowo liczne wersety, mówiące o ludzkiej wdzięczności za Bożedary. Współczesnemu człowiekowi warto byłoby też przypomnieć, że życie ostateczne, a nie "ziemskie", jest "lepsze i trwalsze" (87:17 i in.). Nie zabrakło także odpowiednika wyeksponowanego zwłaszcza w chrześcijańskiej mistyce karmelitańskiej *solo Dios basta*. Wreszcie, Bóg jest dobry (12:87), bliski (2:186) i kochający (11:90). Referat zakończę przedstawiając powody, dla których podane w *Koranie* racje na rzecz jego "natchnionego" charakteru są niewystarczające (co nie oznacza, że *Koran* nie ma takiego charakteru, ale że trzeba poza nim szukać takowych), a także prezentując krótko coś, co można by nazwać "chrześcijańską odpowiedzią na koraniczne zarzuty w stosunku do chrześcijaństwa".

DR MICHAŁ ŁYSZCZARZ

(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Socjologii)

Wpływ procesów asymilacji i sekularyzacji na religijność polskich Tatarów

Tematem wystąpienia będzie omówienie wpływu procesów asymilacji i sekularyzacji na podejście do islamu przedstawicieli grupy etnicznej, której przodkowie osiedlili się w Wielkim Księstwie Litewskim w II połowie XIV w. Model religijności polskich Tatarów przybrał formę kultu, którą charakteryzuje nikły związek z kulturą arabsko-muzułmańską, lokalizm oraz silna etniczność. O ile do 1939 głównym zagrożeniem dla trwałości wspólnoty była postępująca asymilacja, o tyle II wojna światowa oraz wykształcenie nowego ładu w epoce PRL-u spowodowały rozbitcie zwartej dotąd Tatarszczyzny, którym towarzyszyła silna presja sekularyzacyjna. Odchodzenie Tatarów od islamu potęgowała utrata międzypokoleniowego przekazu tradycji, która miała miejsce w wyniku zawierania małżeństw mieszanych. Choć po 1989 nastąpiło ożywienie etniczności, to procesy sekularyzacji trwają nadal. Stale pogarszający się wizerunek islamu w Polsce powoduje bowiem stygmatyzację muzułmanów i nie służy kultywowaniu tradycji.

DR TADEUSZ SZNAJDESKI

(Uniwersytet Gdański, Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa, Zakład Dziennikarstwa i Mediów)

Sacrum w oświeceniowej koncepcji społecznej Stanisława Staszica

Staszic analizował stosunki społeczne w Polsce XVIII wieku. Ówczesne społeczeństwo stanowe drastycznie łamało chrześcijańską zasadę miłości bliźniego. Autor „Rodu ludzkiego” wyjaśniał, że Bóg – Pierwsza Przyczyna – stworzył świat przyrody i ludzi. Naturze narzucił swe niezmiennie prawa. Spółczeństwo ludzi również kieruje się prawami Stworzyciela. Celem nadrzędnym człowieka, jako najdoskonalszego elementu przyrody, jest Sacrum. Staszic charakteryzował Sacrum na płaszczyźnie chrześcijańskiej, jako osobowego Boga miłości oraz na płaszczyźnie oświeceniowej, jako Pierwsze Istnienie. Koncepcja Boga chrześcijańskiego wyjaśniała kontakty ludzi między sobą i z Bogiem. Teoria oświeceniowa – strukturę i funkcjonowanie świata przyrody.

DR MARIA URBAŃSKA-BOŻEK

(Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS w w Sopocie)

Walka o istotę chrześcijaństwa. Søren Kierkegaard w opozycji do Kościoła instytucjonalnego

Søren Kierkegaard po 1847 z każdym następnym rokiem wzmaga głoszenie chrześcijaństwa w „chrześcijańskim” świecie. Domaga się powrotu do chrześcijaństwa autentycznego, którego wyrazem w formie pierwotnej było świadectwo apostołów i pierwszych chrześcijan. Pod koniec swojego życia dokonuje ostatecznego ataku na „chrześcijański” świat i instytucję Kościoła, który wg niego sankcjonował chrześcijaństwo ograniczające się jedynie do zewnętrznych gestów przynależności do określonej konfesji. Zdaniem Kierkegaarda, współczesności brakuje religijnego wychowania: „Stanie się chrześcijaninem i bycie nim jest teraz czymś trywialnym; to, co estetyczne nabrało wręcz dominującego znaczenia, ponieważ »posunięto się dalej« aniżeli do bycia chrześcijaninem (czym każdy już wprost jest) – cofnięto się, lokując się w dodatku w udoskonalonej wersji chrześcijaństwa, estetycznej i nawet w intelektualnym pogaństwie”.

PROF. UG DR HAB. ZBIGNIEW KAŻMIERCZYK
(Uniwersytet Gdański, Instytut Filologii Polskiej, Katedra Historii Literatury)

Sekularyzacja chrześcijaństwa wschodniego a rewolucja rosyjska

Referat przedstawi genezę rewolucji rosyjskich w analizach przedstawicieli odrodzenia religijnego w Rosji. Ukaże zależność ich analiz od profecji Fiodora Dostojewskiego i Włodzimierza Sołowiowa. Podejmie zagadnienie sekularyzacji w kręgach rosyjskiej inteligencji. Wykaże jednak, iż procesowi temu uległa szczególna formacja religijna - chrześcijaństwo nasycone elementami gnostycko-manichejskimi. Referat przedstawi wpływ dualizmu teologicznego, kosmologicznego, antropologicznego i eschatologicznego Słowian wschodnich na przebieg rewolucji występującej pod hasłami prometejskimi. W referacie podjęta zostanie próba wyjaśnienia niszczycielskiego charakteru rewolucji rosyjskich na podstawie idei antyświatowego dualizmu orientalnej proveniencji.

MGR KRYSTYNA BEMBENNEK
(Uniwersytet Gdański)

Hermeneutyczne myślenie o sacrum – stanowisko Paula Ricoeura

Wśród zagadnień filozoficznych podejmowanych przez reprezentanta filozofii hermeneutycznej – Paula Ricoeura – są problemy, które można sytuować w obrębie filozofii religii. Francuski autor już we wczesnych pracach podejmował refleksję poświęconą fenomenowi religii, problematyce sekularyzacji czy ateizmowi, wskazując, iż współczesny człowiek utracił poczucie przynależności do *sacrum*. Celem wystąpienia jest rozpoznanie specyfiki Ricoeurowskiego odnoszenia się do omawianej problematyki i ukazanie hermeneutycznego myślenia o *sacrum*. Teoretyczna perspektywa towarzysząca tej analizie uwzględnia deklarację autora *Symbolik zła* dotyczącą konieczności zachowania odrębności między dyskursem filozoficznym i religijnym oraz uwypukla rolę prowadzonych przez Ricoeura polemik dotyczących rozumienia religii, *sacrum* i mitu.

MGR AGNIESZKA BEDNAREK
(Uniwersytet Gdański)

Stworzenie jako boża igraszka. Jakub Boehme, Anioł Ślżak i Adam Mickiewicz w kontekście teologii słabego Boga Johna D. Caputo

Głównym celem wystąpienia jest namysł nad źródłami współczesnej myśli postsekularnej zaprezentowanej przez Johna D. Caputo w *The weakness of God*. Amerykański teolog rozważa stworzenie jako igraszkę, zabawę, sugerując, że Bóg podjął się „pięknego ryzyka kreacji”. Caputo przyznaje się do inspiracji zaczerpniętej z poety barokowego – Anioła Ślżaka. Warto jednak pamiętać, że wrocławski mistyk przełożył na poetycki język idee Jakuba Boehme. W analizie porównawczej nie sposób też pominąć twórczości Adama Mickiewicza, który przetłumaczył i twórczo rozwinął myśl obu mistyków, zaszczipiając ją na gruncie polskim. Analiza twórczości Boehme, Ślżaka i Mickiewicza zestawiona z teologią Caputo odsłania zawartą w nich oryginalną antropologię i teologię oraz wspólny horyzont poszukiwania „innej” religijności. Wskazuje też, że koncepcje te wpisują się w nurt myśli postsekularnej jako iskry ją wieszczące. Pisma analizowanych mistyków pomagają pełniej zrozumieć współczesny wymiar postsekularyzmu.

DR JANUSZ BOHDZIEWICZ

(Akademia Pomorska w Słupsku, Instytut Polonistyki, Zakład Teorii Literatury i Badań Kulturowych)

Odrzucony kamień – religia u progu globalizacji. Rozważania na marginesie myśli Marcela Gaucheta i Jeana-Luca Nancy’ego

Celem wystąpienia jest refleksja nad przyszłością religii (na przykładzie chrześcijaństwa) – jej (niezmiennym) trwaniem lub (koniecznym) kresem u progu globalizacji. Mówiąc krótko: czy istotą Kościoła, dumnego z dwutysiącletniej tradycji, jest zachowanie stałej formy istnienia przez kolejne dziesięć tysięcy lat? Inspiracją do namysłu nad tym zagadnieniem są prace Marcela Gaucheta i Jeana-Luca Nancy’ego. W ich świetle chrześcijaństwo może być postrzegane jako fundamentalna dla Zachodu „fermentacja”, prowadząca wprawdzie do przeniknięcia się judaizmu, helleńskości i romańskości, dalej zaś w kierunku uświatowienia religii, ale zaraz po tym w stronę „wychodzenia z religii”, aż po nowoczesny ateizm – będący wszak rewersem *anastasis* i odemknięcia się dziejów na wciąż aktualną nadzieję przemiany/zbawienia świata. W efekcie dynamicznego ujęcia religii, globalizacji i ich wzajemnego przenikania otwiera się szansa rozumienia współczesności w horyzoncie możliwego po „śmierci Boga” zmartwychwstania.

DR KRZYSZTOF ULANOWSKI

(Uniwersytet Gdański, Instytut Filozofii Socjologii i Dziennikarstwa, Zakład Antropologii Społecznej)

Sceptycyzm grecki. Dywinacja pod lupą.

Choć wiara w bogów w świecie greckim była powszechna to w swej prezentacji zajmuję się przypadkami, w których Grecy od swoich bogów odwracali się i podważali zasady swojej religijności. Jednym z fenomenów religii starożytnej jest dywinacja, czyli szukanie sposobów na to, żeby docierać bezpośrednio do bogów i poznawać ich plany i wyroki na przyszłość. Rodzajów dywinacji były dziesiątki i o tym powiedzieć trudno w kilku zdaniach, niemniej jednak przedstawiam jej główne nurty i sposoby funkcjonowania. Dywinacja stawała się szczególnie istotna w chwilach przesileń, np. wojen i rewolucji. Wtedy potrzeba poznania boskich wyroków stawała się bardzo pożądana. Jednak wojny przegrane rodziły nurtujące pytania o sens konsultowania się u bogów skoro ich słowa lub ci, którzy je odczytują są w błędzie. Nie tylko Platon okazał się wrogiem dywinacji, ale wielu przeciętnych obywateli Aten podzielało jego sądy. Przedstawiam zatem w swym referacie zarówno historyczny proces powstania sceptycyzmu jak i jego oddziaływanie na kształtowanie się relacji między tym, co boskie a ludzkie.

DR HAB. PROF. UG JÓZEF MAJEWSKI

(Uniwersytet Gdański, Instytut Filozofii Socjologii i Dziennikarstwa)

Religia w świecie kultury popularnej

W referacie zajmuję się religijnością miłośników i uczestników kultury popularnej, poddanej dzisiaj dyktatowi tabloidyzacji, i pytam o wyzwania, jakie przed religią stawia tabloidowa kultura popularna. Postuluję, by nie potępiać tej kultury, ale starać się ją zrozumieć. W tym celu nie wystarczy badać zawartości tabloidów czy mediów, ale konieczne jest, by badaniami objąć ich odbiorców. Sama teologia nie jest w stanie wywiązać się z tego zadania, lecz musi współpracować z naukami społecznymi. Przekonuję, że kultura popularna jest teologiczną „przestrzenią, w której można spotkać Boga” (Andrew M. Greeley).

PROF. UG DR HAB. HIERONIM CHOJNACKI
(Uniwersytet Gdański, Instytut Skandynawistyki)

Doświadczenie sacrum. Sygnały powrotu do tematyki religijnej (Jezusa) w życiu publicznym Szwecji (Anna Greta Wide, Ylva Eggerhorn)

Dostrzeganie przykładów resekularyzacji w wielokulturowej neopoliteistycznej Szwecji (z etykietą wysoce zsekularyzowanego kraju Europy) jest trudne, tak ogromne są skutki zdominowania życia intelektualnego i filozofii przez pozytywizm logiczny, nazywany nihilistyczną teorią wartości, co było aktem odrzucenia metafizyki i bogatej tradycji religijnej (Axel Hägerström, Ingemara Hedenius, polityka i edukacji partii socjaldemokratycznej, 1933-1977). Dziś w mediach i w literaturze pojawiają się sygnały rozczarowania zredukowanym obrazem świata, czego efektem stała się duchowa pustka i utrata złudzenia, że odrzucenie religii zapewni lepsze zrozumienie świata. Te sygnały to dwa świadectwa - poezja śpiewana o chrześcijańskiej prowienienności: Anny Greta Wide (1920-1965) oraz Ylvy Eggerhorn (ur. 1950).

PROF. UG DR HAB. ELŻBIETA MIKICIUK
(Uniwersytet Gdański, Katedra Dramatu, Teatru i Widowisk)

Sztuka sakralna Armenii w filmie „Barwy granatu” Sarkisa Paradżaniana

Barwy granatu to film opowiadający duchową biografię Sayata Novy, poety ormiańskiego XVIII wieku. Poprzez tę opowieść Paradżanian próbuje ukazać chrześcijańskie oblicze Armenii. Reżyser wprowadza widza w przestrzeń sakralnej architektury (świątynie, klasztory), kultury i sztuki (miniatury manuskryptów ormiańskich, freski, chaczkary – krzyże wykuwane w kamieniu). Sztuka sakralna Armenii staje się elementem opowieści o duchowej drodze artysty i całego narodu, współtworzy ich wewnętrzny portret. W scenie sprofanowania świątyni przez tureckiego najeźdźcę, Turek ukazany zostaje na tle fresku przedstawiającego Czterdziestu Męczenników z Sebasty, zaś jego strzała trafia w oblicze Matki Bożej, niszcząc je. Ta scena ma wymowę symboliczną – odnosi się, bowiem do męczeństwa ormiańskiego narodu. Ikona (w szczególności ormiańskie miniatury, ale także freski czy całuny) to jednak nie tylko element świata kultury duchowej Armenii, włączony do filmu w formie „cytatu”, ale także jedno z malarskich (stylistycznych) źródeł *Barw granatu*, co sprawia, iż sam film staje się dziełem sakralnym, pozostającym w ścisłym związku ze sztuką ikony.

DR KRZYSZTOF CICHON
(Uniwersytet Łódzki, Katedra Historii Sztuki)

Sakralizacja rewolucji i „władzy radzieckiej”. Omówienie źródeł ikonograficznych

Rewolucja w Rosji w 1917 i przejęcie władzy przez bolszewików wydają się kluczowym procesem dla kontekstu radykalnej sekularyzacji w XX wieku. Równocześnie z tą deklarowaną wrogością niemal od początku sprawowania władzy, bolszewicy mniej lub bardziej jawnie odwołują się do bardzo rozbudowanej w Rosji tradycji myślenia o państwie i władzy jako o *sacrum*. Szczególnie wyraźne jest to przy analizie materiałów ikonograficznych. Sztandarowe przedsięwzięcia władzy radzieckiej, takie jak np. plan monumentalnej propagandy, oparte są na elementach i atrybutach charakteryzujących obecność *sacrum*, takich jak m.in.: monumentalizacja, pompatość, nastawienie eschatologiczne. Jedną z przyczyn takiego paradoksalnego i natychmiastowego odtworzenia quasi-religijnego języka i symboliki jest, obecne w kulturze prawosławnej Rosji, zjawisko dyglosii (двоемирие). Referat będzie próbą odniesienia do ikonosfery lat 20-tych i 30-tych w ZSRR (a także do wybranych przejawów życia społecznego) proponowanego ujęcie

teoretycznego *sacrum* jako zjawiska sytuującego się pomiędzy uformowanymi w kulturze grecko-rzymskiego antyku pojęciami: *κῶδος*, *pro-fanum*, *sacrificio/ cruento* i *in-tro/in- tuero*.

DR HAB. JÓZEF TARNOWSKI
(Uniwersytet Gdański)

Przekształcenia funkcjonalne brytyjskiej architektury sakralnej

Jednym z przejawów narastającego w ostatnich dekadach kryzysu w brytyjskim kościele anglikańskim jest postępujący spadek liczby wiernych, a co za tym idzie – pustoszenie świątyń. Konsekwencją tego jest ich desakralizacja i zmiana funkcji na świecką: usługową, oświatową, rozrywkową czy mieszkaniową. W przypadku zabytków przekształcenia obejmują wnętrza budowli, zaś ich zewnętrzna forma architektoniczna pozostaje bez zmian, gdyż objęta jest ochroną prawną. W referacie pokazane zostaną liczne przykłady takich przekształceń. m.in. z Glasgow, Edynburga i Londynu.